

Östergötlands Hembygdsblad

ÖSTERGÖTLANDS HEMBYGDSBLAD

Utkommer med fyra nummer per år och ges ut av Östergötlands Hembygdsförbund, till vilket 96 föreningar med ca 20 000 medlemmar är anslutna.

Ansvarig utgivare

Denny Lawrot (förbundsordförande)
Sankta Marias Väg 252, 612 93 Finspång
Tel: 0122-201 88, mobil: 0708-12 06 00
denny.lawrot@centerpartiet.se

Redaktionsgrupp

Jesper Ström
Östergötlands Hembygdsförbunds kansli
Tellbovägen 14, 585 64 Linghem
Tel: 076-103 11 39
ostergotland@hembygd.se

Bengt Björner
Brunneby, 597 94 Åtvidaberg
Tel: 0120- 601 71
bengt.bjorner@telia.com

Fredrik Häger
Tel: 0721- 67 13 54
carlingtonlot@gmail.com

Prenumeration

100: -/år. Insättes på bankgiro 475 – 9700 eller plusgirokonto 89 881–7

Annonsspriser

1/1 sida 1200:-
1/2 sida 600:-
1/4 sida 400:-

Annonskontakt

Jesper Ström, 076-103 11 39
ostergotland@hembygd.se

Utkommer

omkring 15/3, 15/6, 15/9, 15/12

Manusstopp

15/2, 15/5, 15/8, 15/11

Östergötlands Hembygdsförbunds Kansli

Tellbovägen 14, 585 64 Linghem
Tel: 076-103 11 39
ostergotland@hembygd.se
www.hembygd.se/ostergotland

INNEHÅLL:

Ordföranden har ordet	sid 3
Höstkongress med fokus på arkeologi	3
Hembygdsdag i Åsbo	4
Yxnerums Hembygdsförening bygger ut	5
Enkupig takpanna i glas – dåtidens takfönster	6
Smedjedag i Halsebo-Kävelsbo	7
GubbDagis i Vånga – en pigg 15-åring	9
Idé från GubbDagis blev en ny vandringsled	10
Björsätters Hbf inviger hembygdsgården Smedstorp	11
Till minnet av två rivna medeltidskyrkor	12
Vreta klostrets hembygdsförening 70 år	14

Omslagsbild

Senhöst, Tinnerö Eklandskap

Foto: Fredrik Häger

Välkommen med bidrag, annonser och foton. Materialet skickas till kansliet. Redaktionen förbehåller sig rätten att redigera texter och bilder.

Tryck

Mjölby Tryckeri
Upplaga 1 100 ex
ISSN 1102-5557

Ordföranden har ordet

Hej igen hembygdsvänner! Det är inte klokt vad fort tiden går nu när det redan är dags för årets sista nummer av Hembygdsbladet.

Jag vill först återkomma till riksstämman i Linköping 23-25 maj. Vi har nu ett avtal med riksförbundet om arbetsfördelningen för detta. Stämman kommer, som tidigare annonserat att hållas på *en* dag men föregås av en seminariedag på Östergötlands museum, och följas av en dag för hembygdsresor. Hela programmet kommer att återfinnas på förbundets hemsida. På vårt ansvar faller att ordna söndagens hembygdsresor samt den avslutande hembygdsfesten på stämmodagen lördag. Alla detaljer är inte klara ännu men i stort sett är vår planering färdig. Vi kommer att återkomma till detta.

Ett stötteproblem är ekonomin. Vår kassör Inga Britta jobbar hårt med slutredovisningen av vårt projekt Kulturrestan (Hembygdskartan). Detta innebär att vi nu saknar ekonomi för fast anställd personal på kansliet och Jesper kommer därför att lämna oss en bit in på 2014. Styrelsen blir därigenom tvungen att ta ett betydande ökat ansvar för verksamheten. Glädjande nog vill Jesper på ideell basis ta ansvar för Hembygdsbladet och vår hemsida. Detta är vi tacksamma för då styrelsen i dag saknar kompetens för dessa uppgifter. Kansliet blir kvar i Lingham tills vidare, men vi undersöker möjligheterna att hitta en annan lösning. Kan någon av våra föreningar ta emot oss, t. ex?

Jag önskar er en trevlig jul! Vi ses väl på Januarikonferensen på Östergötlands museum den 25 januari?

Denny Lawrot

Höstkongress med fokus på arkeologi

Östra Eneby Hembygdsförening bjöd in till höstkongress i IOGT/NTO: s lokal Majblomman vid Finspångsvägen i Norrköping. Ordförande Mikael Johansson hälsade deltagarna välkomna. Han berättade om de arkeologiska utgrävningarna som ägt rum runt Norrköping de senaste åren.

Diskussion om riksstämman

Därefter informerade Denny Lawrot om det pågående arbetet med riksstämman 2014 som Östergötlands Hembygdsförbund kommer att vara värd för. Han redogjorde för diskussionen om formen för riksstämman och sa att ett planeringsmöte med representanter från riksförbundet och Östergötlands Hembygdsförbund är inbokat. Denny Lawrot meddelade även att Studieförbundet Vuxenskolan nu har möjlighet att starta fler kurser i produktion av hemsidor. Han uppmanade medlemsföreningarna att utnyttja tillfället.

Spännande undersökningar

Arkeolog Lotta Mejsholm från Uppsala var höstkongressens inbjudna föreläsare. Hon berättade om resultatet av undersökningarna från järnåldersboplatsen i Fiskeby, där arkeologerna bland annat hittat en ovanligt bred stensatt väg som de tror har använts till att frakta varor från vattnet vidare in i landet. Hon berättade också

om den aristokratiska gården i Ströja under vikingatiden. Där har arkeologerna hittat föremål som normalt endast förekommer vid kungsgårdar. Den sista delen av föredraget ägnade Lotta Mejsholm åt de märkliga stockbåtarna i Lillegöl söder om Rydsnäs. Hon har forskat om förekomsten av stockbåtar i Östergötland och förklarade varför så många exemplar finns i Lillegöl. Det beror på att utmarken koloniserades i samband med den medeltida frigivningen av trälarna.

Lotta Mejsholm var höstkongressens föreläsare.

Himmelstalund

Efter en lunch med kryddstark ärtsoppa och smörgås valde många deltagare att gå ut i det fina vädret och skaka loss spänningarna i kroppen. De promenerade till Himmelstalund där Monica Andersson och Varg Stening från Föreningen Forntid i Norrköping, visade hållristningarna. Monica Andersson berättade att många människor har den uppfattningen att hållristningar ser likadana ut överallt. Men ristningarna i Himmelstalund

ger en mångfacetterad bild av den forntida människans uttryckssätt. Monica Andersson visade också områdets "modernaste" hållristning, ett hjärta med ett kvinnonamn inuti. Hon berättade om mannen som fick för sig att manifesterar sin kärlek genom att hugga in hjärtat över en bronsåldersbåt. Hon upplyste också om att den kärlekskranka mannen sedermera ångrade sig.

Text och bild: Fredrik Häger

Varg Stening gav liv åt Himmelstalunds hållristningar.
Foto: Mikael Johansson

Monica Andersson guidade i Himmelstalund.

Hembygdsdag i Åsbo

Det är stilla vid hembygdsgården Hybbeln den här förmiddagen. Trots att det är i början av september dröjer sig sensommarvärmen kvar och bäddar in de små röda stugorna som ligger samlade vid slutet av traktörvägen. Östgötadagarna har mycket att erbjuda länets helgflanörer. Efter lunch strömmar bilarna till och fyller på den provisoriska parkeringsplatsen bredvid hembygdsgården.

Grönsaker

I vagnsladan står Doris Johansson bakom ett försäljningsbord.

– Vi odlar kravgodkända grönsaker, säger hon.

Pumpor, squash och salladshuvuden samsas om utrymmet på det proppfulla bordet. De lyser inbjudande med sina granna färger och för tankarna till en sydländsk torgmarknad. Doris Johansson har kommit till Hybbeln och sålt grönsaker i tretton år.

– Det är större behov av kravodlat nu. Vi har också åkt till Järna och sålt våra grönsaker, säger hon.

Hönsa-Lotta

Framför vagnsladan finns en bänk. Doris Johansson sätter sig ned och tar en paus med en gurksmörgås och en mugg kaffe. Hon berättar om ett projekt som Åsbo

Hembygdsförening arbetar med.

– Vi har gjort en film om en luffarkvinna som levde i slutet av 1800-talet. Den har visats 6 gånger och vi kommer att göra en DVD som vi skall sälja.

Filmen skildrar Hönsa-Lottas liv under tre perioder och hembygdsföreningen har därför använt tre skådespelare i olika åldrar.

Doris Johansson sålde ekologiskt odlade grönsaker.

Atterbom

Alldeles nedanför vagnsladan finns Atterbomhuset. Vid bordet sitter Göran Bergengren som är ordförande i Åsbo Hembygdsförening.

– Atterbom föddes i Åsbo och var en av de stora romantikerna i början av 1800-talet. Han blev professor och akademiledamot och skrev Sveriges första litteraturhistoria, berättar Göran Bergengren.

Hembygdsföreningen behövde en plats att förvara sitt arkiv och byggde huset som invigdes 1999. Eftersom Per Daniel Amadeus Atterbom var från trakten föll det sig naturligt att förvalta samlingarna som författaren lämnade efter sig.

– Det betyder mycket för hembygdsföreningen att kunna visa upp Atterbom-arkivet. Här har vi all litteratur och många brev som han skrev, men också tonsättningar som har gjorts av Atterboms verk, säger Göran Bergengren och tar fram exempel från hyllan.

Besökarna på hembygdsgården Hybbeln kunde njuta av dragspelsmusik och östgötabakelser.

Räddade kyrkoarkiv

Han går till husets stora rum och pekar på en hög hylla som når upp till taknocken. Rader av patinerade böcker i skinnband står tätt sammanpressade på hyllplanen.

– Det här skulle kyrkan slänga. Böckerna låg på en läktare i Åsbo kyrka. Förr i tiden var predikstolen både radio och TV och prästerna fick kungörelser som de skulle läsa upp. Eftersom det var kyrkoplikt satt församlingen och lyssnade.

Kungörelserna samlades sedan till inbundna böcker. Göran Bergengren visar en bok från 1801 där även orten och kostnaden för inbindningen står skrivet.

– Nu har vi börjat göra i ordning de äldsta böckerna så att de blir bevarade på ett riktigt sätt, säger han och tar fram en bok med blad av lumpapper.

Våren 2011 var kyrkan på väg att skicka bokförrådet till sopförbränning. Men i sista stund lyckades Åsbo Hembygdsförening rädda samlingen som nu finns bevarad till eftervärlden.

Arkivet i Atterbomhuset rymmer även en boksamling från Åsbo kyrka.

Text och bild: Fredrik Häger

Yxnerums Hembygdsförening bygger ut

Yxnerums Hembygdsförening är i ständig färd med att återskapa det gamla Gästgiveriet och hästskjutshållet i Salfvedal. Redan under hösten 2012 började förberedelserna för den utbyggnad som är planerad vid hembygdsgården vid det gamla hästskjutshållet i Salfvedal. Avloppsledningar är grävda och en 3-kammarsbrunn har anlagts. Det har också förberetts för en handikapptoalett vid parkeringsplatsen. Och nu under hösten 2013 är det påbörjat en utbyggnad av kaffestugan. För att i framtiden kunna ta emot ett 50-tal sittande gäster var det nödvändigt att göra denna utbyggnad, samt att kunna leva upp till de krav som idag ställs på en fungerande kaffestuga, som t.ex. separata toaletter för besökande och personal.

Föreningens evenemang på hembygdsgården under ett år är många, såsom:

- Valborgsmässofirande – Midsommarfest – Fruntimmersveckan i juli månad med ett sommarloppis.
- Borkhultsdagen -Östgötadagen – Skördefesten.
- Salfvedalsteatern i slutet av juli/ början av augusti.
- Julstök i Salfvedal.

Text och bild: Magnus Lindbergh, Yxnerums Hbf

”Byggherren” Christer Ottosson med medhjälpare i arbete med utbyggnaden av kaffestugan.

Enkupig takpanna i glas – dåtidens takfönster

Hovs Hembygdsförening äger 2 takpannor i glas donerade från en av de 2 Storgårdarna i Hovs by.

Dessa användes för att släppa in dagsljuset på vindsrummen. Det förutsätter att yttertakets ligger på öppen läkt dvs. saknar innertak. Det fanns lite olika varianter: kupade och flata, med spikhål eller med en klack som hängdes på läkten. Takpannorna är ganska sällsynta och det finns väldigt lite dokumenterat om dessa.

Upplands museum har dokumenterat en glastakpanna som hittades i samband med restaureringen av Ekolsunds vårdshus 1994. Den hade rester av bruk och hade alltså varit understruken eller legat i bruk för att få tätt. Den daterades till någon gång mellan 1772 till 1860.

I boken *Planglas* – en bok från föreningen Glas i Hovmantorp, finns många glasbruk uppräknade som tillverkade fönsterglas under perioden sent 1700-tal till tidigt 1900-tal men ingenstans framgår vilka av dessa som gjor-

Takpanna i glas.

de glastakpannor.

I följande digitaliserade dagstidningar har jag hittat annonser från återförsäljare av glastakpannor: Norrköpingskuriren, Dalpilen, Faluposten, Gotlandstidning, Blekingeposten, Kalmar tidning och Wermlands läns tidning under tidsperioden 1859-1885. Här framkommer i en del annonser att de tillverkats av Glava glasbruk i Värmland och Bromö glasbruk i Västergötland samt importerats från Belgien. De belgiska fanns både i plana och kupade varianter.

I Sundsvalls tidning 24/5 1888 framgår att riksdagen beslutat om ändring i tulltaxan. Importerade glastakpannor fick en tullavgift på 7 öre för 1 kgm.

På www.luffarmuseum.se framgår att några få takglaspannor tillverkades i Johanstorps glasbruk i Småland på sent 1800-tal. De beställdes av Uno Angerstein som ville få mera ljusinsläpp på sin ladugård.

Är det någon i läsekretsen som har mera fakta så skriv gärna några rader till anette.hjalmarsson@telia.com.

Anette Hjalmarsson, Hovs Hembygdsförening

Vi ger ut böcker!

Ett axprov ur vår tidigare utgivning:

Brevens Bruks hembygdsförening: Brevens Bruk, bruksliv i järnets tecken
Knutby-Faringe-Bladåker hembygdsförening: Bygden som steg ur havet
Fanthyttans bygdeförening: Fanthytten
Borensbergs hembygdsförening: Från Husbyfjäll till Borensberg
Lima, Rörbäcksnäs och Transtrands hembygdsföreningar: Gränsland
Halsta byalag: Halsta genom tiderna
Föreningen Hårdakvarn: Hårdakvarn
Idre hembygdsförening: Idre bygdebok del 1, 2 och 3
Kvistholmsgruppen: Kvistholmskrönika
Ragnarö byalag: Livet i ragnarö
Norra Vi hembygdsförening: Norra Vi
Norra Vi hembygdsförening: Ydrebo
Torpa hembygdsförening: Om Torpa kyrka
Torpa hembygdsförening: Skrävör och visor
Reftele hembygdsförening: Reftelebygd
Röks hembygdsförening: Röksminnen
Rök-Svanshals byalag: Svanshalsminnen
Stoby historieförbund: Stoby by
Särna formminnesförening: Särnål

Vi erbjuder Dig eller Din förening:

- ✱ hjälp med allt från manus till färdig bok
- ✱ upplagor från 50 ex och uppåt
- ✱ intressanta priser
- ✱ formgivning
- ✱ tryckning
- ✱ handledning

Kontakta oss så får vi diskutera just din situation!

Upplands-Bro Kulturhistoriska förening: Upplands-Bro från då till nu
Birgitta Olsson: Bondeuppror i Skåne
Johan Birath: Brännvin, vatten och bröd. Del 1 och 2
Johan Birath: Ekeby sockenstämmor 1787-1818
Johan Birath: Mordet i Ljungstorp
Johan Birath: Mordet i Mjölby
Johan Birath: Mordet vid Stjernesand
Johan Birath: Spöken i Östergötland
Berit och Larseric Fjellman: Dalsland och gränsbygden. Del 1 och 2

Erik Jonsson: De första Ormsjöutvandringarna. Del 1 och 2
Bror Steen: En Parvells minnen från Häggestad Norrgård
Östen Andersson: Fjärdingsman i skärgården
Östen Andersson: Örskrår
Rune Andersson: Folket på Rygga by
Tony Hagström: Från bondby till municipalsamhälle (Kisa)
Bengt-Arne Bengtsson: Från Östra stambanan till Ostlänken/Götalandsbanan
Anders Ejdervik och Anders Dahlin: Grövelsjöfjällen, gränslösa fjäll
Sten-Olof Ragnar: Gårdar och stugor i Åsbo
Lennart Nilsson: Gårdarna utmed Lagans strand

Sven Thurin: Historien om Myggsjön
Verner Lindblom och Bengt Räsled: Lexikon, Västergötlands tidiga historia
Bo Werkström: Lunds Timmer AB
Per-Anders Lundh: Mellan Liljeholmen och Somvik
Mona Söderbäck: Mitt Odeshög
Bo Jansson: Mjölby industrihistoria
Gudrun F. Brännberg: Målare i Medelpad
Kajsa Karlsson: Människor, mark och skiften i Knipered under 250 år
Anita Kindstrand: Ordstav och talesätt i Unnarvdsbygden
Rosa Lindeberg och Majken Sörman-Olsson: Rosas bok
Torbjörn Ljungqvist: Råfors
Eva Fagerberg: Sänkta Ingrid av Skänninge
Alice Andersson: Skeppsås kyrkogård
Catherine Lagercrantz: Tamms på Österbybruk
Ejle Fasth: Tranås hornmusikkår 110 år
Göran Källgård: Vargjakt, emigranter och en drunknad griskulting
Mikael Edberg: Ytterbyns gårdar och torp och många fler ...

Atremi

Axstad Södergård,
0142-171 00

595 94 Mjölby
info@atremi.se

www.atremi.se

Smedjedag i Halsebo-Kävelsbo

För en stadsbo som vandrar i skogstrakterna kring Halsebo-Kävelsbo är tystnaden överväldigande och unik. Så småningom bryter ljudet av en hammare som slår mot ett städ stillheten. Mänskliga röster hörs på håll. Ett par hundra meter längre fram på skogsstigen som en gång var landsvägen till Åtvidaberg skimtar en gammal smedja.

Midsommarfest

– När vi hade startat Halsebo-Kävelsbo Hembygdsförening tyckte vi att vi borde göra något åt den här gamla smedjan som var i dåligt skick, säger ordförande Lars Samuelsson.

Han berättar att hembygdsföreningen invigde smedjan 1983 genom att ordna en smedjedag. Men att ursprunget till hembygdsföreningens bildande var en midsommarfest.

– Centern ordnade midsommarfester här under många år. Men sedan blev det en diskussion om det inte vore bättre att en annan organisation tog över och då bildade vi en hembygdsförening.

Han minns att midsommarfirandet lockade mycket folk under 1980-talet.

–1987 kom det till och med en busslast från Stockholm hit till vår midsommarfest.

Tre generationer smeder

Lars Samuelsson följer med in till smedjan. Vid städet hamrar Jonas Jonsson på en glödgad järnbit. Med jämna mellanrum drar han i ett rep som påverkar en dubbelverkande blåsbälg.

Ordförande Lars Samuelsson och smeden Jonas Jonsson såg till att eldhärden höll värmen.

– Din morfar är en av de tre smeder som finns på bilden här utanför, säger Lars Samuelsson till Jonas Jonsson.

– Ja, jag är tredje generationen som står här. Först stod morfar, sedan stod Gunnar och nu står jag här, svarar han.

Jonas Jonsson berättar att även hans syster arbetar med smide. Han säger att han är uppvuxen i smedjan och att han bara var 8 år gammal när han började arbeta där.

Salta kolbullar

Efter en stund i smedjans dunkel tycks träden sila sol-ljuset extra starkt över gläntan utanför. Röken från eldstäderna bolmar sakta upp i luften. På en bänk sitter två musikanter och spelar.

– Kom så skall du få kolbullar, ropar Torbjörn Hilleberg.

Han bär en slokhatt och har ett skinnförkläde över den grå vadmalsvästen. Det sprakar om fläsket när han vänder kolbullarna i stekpannan.

– Det är kornmjöl och lite vetemjöl och så bacon. Det är vad de fick, kolarna. Men de hade amerikanskt fläsk istället, säger han.

Torbjörn Hilleberg steker en stor kollbulle och lägger upp den på tallriken. Sedan öser han en slev med smet i stekpannan och steker en till. När den

Torbjörn Hilleberg stekte kolbullar till besökarna.

är färdig lägger han kolbullen på den första.

– De är väldigt mättande, påpekar han.

Kolbullarna knaprar mellan tänderna och är salta, men tillsammans med en stor sked lingonsylt blir de ett skrovmål som alstrar energi åtskilliga timmar framåt.

Tjärbränning och kolning

Några meter därifrån står Lars Johansson framför en tunna som är omsvept av brinnande vedträ. Nedtill finns ett rör som pyser ut rök.

– Här håller vi på med tjärbränning och kolning på ett litet enklare sätt än vad de gjorde förr. Vi fyller tunnan med tyrved. Sedan vänder vi den upp och ned på plåten och murar med lera runt omkring så att det blir tätt, säger han.

När veden runt tunnan brinner blir det varmt inuti och då sker en kemisk reaktion som gör att vattnet och tjäran försvinner från tyrveden. Det blir därmed ett utmärkt bränsle. Lars Johansson sticker ned handen i en säck med färdigt kol. Han tar upp en näve och släpper

Lars Johansson ansvarade för tjärbränningen och kolningen.

sedan de lätta bitarna så att de faller tillbaka med en spröd klang.

– Men det går inte att grilla korv med det för tjärsmaken sitter fortfarande i, säger han och skrattar.

Text och bild: Fredrik Häger

En trygg, stadig
och stabil bank
som har förmågan
att blicka framåt

Kinda-Ydre Sparbank |
www.kindaydresparbank.se

HEMBYGDSFÖRSÄKRINGEN

KOLLA VÅRA HEMBYGDSGÅRDAR
Alla föreningar som har tecknat Hembygdsförsäkringen för sina byggnader kommer tillsammans med årsfakturan att få boken **Kolla Våra Hembygdsgårdar**. I boken hittar man råd och tips kring praktisk förvaltning av föreningsdrivna lokaler och ska ses som ett hjälpmedel när föreningen systematiskt upprättar sin underhållsplan. Materialet lämpar sig väl att använda vid arbetsdagar, styrelsemöten eller i en studiecirkel. Det kan tillämpas på de flesta typer av byggnader för att tidigt lokalisera underhållsbehov och därigenom minska kostnaderna för åtgärderna. Samtidigt är förhoppningen att större försäkringsskador ska kunna förhindras och begränsas, en viktig del för att kunna behålla låga försäkringspremier för hembygdsföreningarna.

SÄNK SJÄLVRISKEN PÅ VATTENSKADOR!
Från och med årsskiftet kommer föreningar som har en automatisk huvudvattenavstängning få halverad självrisk på vattenskadorna som begränsas av en sådan åtgärd. Med automatisk huvudvattenavstängning så begränsas vattenmängden som kan rinna ut vid ett läckage då hembygdsgården är obemannad. Ett prisvärt alternativ är ett vattenlås med rörelsevakt från Comtech Control. Efter installationen skickar föreningen in kopia på underlag för sina utlägg och får då investeringsbidrag samt säkerhetsrabatt på försäkringspremien. Kontakta försäkringskansliet eller läs mer på www.hembygd.se/forsakring.

Hembygdsförsäkringen,
Östra Långgatan 30A, 432 41 Varberg
hembygd.forsakringen@hembygd.se 0200-22 00 55

GubbDagis i Vånga – en pigg 15-åring

Inom Vånga Hembygdsförening finns sedan 15 år tillbaka en verksamhet som kallas GubbDagis. Det började i liten skala med grupp på ca 8 gubbar som bestämde sig för att träffas en gång i veckan vid Hembygdsgården. Syftet var endast att träffas över en kopp kaffe och prata en stund och ganska snart började man kalla verksamheten för GubbDagis.

Ryktet om detta GubbDagis spred sig i bygden och fler och fler ville vara med. Efter ett tag började man fundera på att göra något annat än bara prata och då föddes idén med att dokumentera 1900-talet i Vånga. Ungefär vid millennieskiftet påbörjades det arbetet och det är det hittills största som gruppen gjort. Projektet pågick under flera år och utmynnade i en pärm på ca 250 sidor som kopierades och såldes i nästan 300 ex.

Arbete i studiecirklar

Åren gick och skaran blev större. Man började arbeta i flera grupper som studiecirklar med dokumentationer av olika slag. Det har resulterat i flera fina dokumentationer om byarna i Vånga, torpen, mjölkskjutsarna i Vånga, en vägsträcka längs Västra sidan, affärerna i Vånga mm. Idag 15 år samlar gruppen över 40 personer. Av dessa har tre varit med från starten.

– Lokalen vid Hembygdsgården har vi växt ur för länge sedan och nu håller vi till i Missionskyrkan, berättar Bengt-Olov Nilsson, som är en av dem som var och startade verksamheten. Vi träffas varje onsdag förmiddag hela året utom ett kort uppehåll över jul och nyår samt över sommaren. Precis som skolan har vi avslutning i kyrkan efter vårterminens slut med präst, psalmsång och t o m solosång och där får även våra damer vara med. Dagen avslutas med silllunch i Missionskyrkan.

Hur ser en vanlig onsdagsträff ut?

– Vi ska börja 09.30 men de allra flesta kommer mycket tidigare och sedan stiger sorlet ju fler som anländer, säger Gert Andersson, gruppens ordförande.

– Sedan är det fritt prat till ca 09.30, då vi försöker få tystnad för lite information och jag brukar dra några historier. Innan kaffet hinner vi också med dragning på det

obligatoriska lotteriet, som hembygdsföreningens kassör håller i. Efter kaffet delar vi upp oss i olika grupper och fortsätter med arbetet i våra olika cirklar fram till ca 11.30 då var och en drar hem till sitt.

Resor

– En särskild grupp är utsedd att anordna resor och vanligen brukar vi hinna med en resa per termin. Vi har bl.a. besökt ett annat GubbDagis i Pålshöj samt olika museer och som längst har vi åkt till Göteborg och besökt då det varv som byggde modellen av skeppet Sverige.

Vånga GubbDagis på besök i Motormuséet i Ydre.

Stor social betydelse

Verksamheten med GubbDagis har blivit en succé för Hembygdsföreningen och för bygden.

– Vi tror att ”dagiset” har en stor social betydelse för många som kanske lever ensamma. Närvaron är mycket hög och många är inte frånvarande en enda gång under året, vilket talar för att de trivs och tycker det är roligt att komma hit, säger Gert.

– Det hela sköts av en liten grupp på 5-6 personer som fixar med kaffe och smörgås varje gång och för detta betalar varje ”gubbe” 20 kr.

Bra för föreningen

– Det är ett enkelt men framgångsrikt recept som haft och har stor betydelse för föreningen på många sätt, säger Harry Larsson, ordförande i Vånga Hembygdsförening och själv medlem i GubbDagiset.

– Det är inte bara genom de olika dokumentationerna vi har nytta av gubbarna, utan det är även därifrån vi oftast får hjälp när något ska göras på Hembygdsgården med byggnaderna eller vid olika arrangemang.

GubbDagiset har i alla år haft ett gott samarbete med de övriga dagis som finns i Vånga.

Text & foto: Arne Hultqvist, Vånga Hbf

Idé från GubbDagis blev en ny vandringsled

Ett annorlunda projekt har nyligen slutförts av en av arbetsgrupperna på Vånga GubbDagis. Fredagen den 26 september invigde nämligen landshövding Elisabeth Nilsson vår nya vandringsled. Syftet var från början något helt annat men det kom att ändras under resans gång.

Det började med att det kom fram önskemål om att göra ett bra underlag att använda när vi tar emot elever från Vångaskolan. De besöker då bl.a. Glans kalkbruk och området kring Lenbergsvik. Vi beslöt att ta oss an den uppgiften och åkte därför ner med vår grupp till Kalkbruket, där flera i gruppen knappt varit tidigare. Det var då vi fattade beslutet att det här borde göras tillgängligt för fler än bara skolungdomarna. Här fanns ju allt från svensk industrihistoria till ett unikt område med unika växter och dessutom vacker utsikt över Glan.

Positiva markägare

Kontakt togs med markägarna och det visade sig att de var mycket positiva och gav oss all hjälp och stöd vi behövde. Vi började med att försöka hitta en lämplig runda med framkomliga stigar och vägar. Sedan startade arbetet med att ta fram underlag om de platser leden passerade. I det läget hade ryktet om vårt arbete även nått fram till Länsstyrelsen, som samtidigt planerade för att göra naturreservat i området. Det gällde s.k. grankalkskogar.

Ett sammanträffande ordnades om att eventuellt samarbeta med en gemensam P-plats. Vid det besöket gjorde deras representant Mattias Schönbeck samma upptäckt som vi gjort: platsen är unik! Jag minns att han t.o.m. sjöng en sång här inne i kalkbrottet. Därmed var möjligheterna till att göra detta till en led för allmänheten givetvis större och vi är idag mycket tacksamma över det samarbete som vi haft. Även Norrköpings Kommun kom ganska tidigt med i bilden och vi har också fått hjälp och stöd därifrån när det gäller floran.

Vad finner man längs leden?

Parkeringen är belägen i det gamla Restadbrottet varifrån kalk levererades över Glan till Finspongs Styck-

ebruk kanske redan på 1700-talet. Sedan kommer man till Ruinen efter Glans kalkbruk, som var i drift mellan 1920-1958. Därifrån ser man järnvägen som anlades på 1870-talet och banvaktstugan Lenbergsvik, som tyvärr ska rivas. Följer vi sedan den gamla Kungsvägen, som gick mellan Norrköping och Finspång på 1600-1700-talet så kommer vi längre fram till gruvområdet, Glansgruvan, som tillhörde Vånga Bergslag. Här finns ett 20-tal större och mindre gruvhål, och här bröts järnmalm till slutet av 1700-talet. Torpruinen Glansgruvan från 1600-talet ligger intill gruvorna. Här är vägen tydlig och det finns även en otrolig artrikedom från tidig vår med blommande tibast fram till nu.

Den fina anslagstavlan är på plats och den första informationstavlan har just skruvats fast av Mattias Schönbeck, Länsstyrelsen och Ingemar Karlsson och Göran Helge från Vånga Hembygdsförening. Foto: Arne Hultqvist, Vånga Hbf

Sällsynta växter

Leden går sedan genom ett skogsparti och passerar då ett kalkberg där det finns gott om karstsprickor och slukhål och där man kan hitta både murruta och svartbräken. Halvvägs når vi fram till torpruinen Jakobslund där det finns en raststuga uppförd av en av markägarna Alf Gus-

tafsson. Längs vägen passeras sedan en av två kalkugnsruiner, som tillhört Restadbönderna. Ormgranen på vägens vänstra sida är inte helt vanlig. Längre fram viker man av från vägen ner mot Lohyttebäcken där vi kan se lämningar efter en fördämning. Lite längre ner hittar vi en hyttruin, Lohyttan, där man kan se rester av ugnen och där den fina skylten kan berätta om hur arbetet gick till. Ugnen är från senare delen av 1500-talet. Här finns även slagghögar runt omkring ugnen.

Kalkbrottet är imponerande

Ett litet kalkbrott passeras innan leden går in i det imponerande stora kalkbrottet där man bröt kalk fram till nedläggningen i slutet av 1950-talet. Längs stigen in i brottet passerar man en mindre källa där man en gång ”tankade” ångloket som fraktade ut kalkstenen. Kalkbrottet sköts idag av Naturhistoriska föreningen i Norr-

köping och där hittar man många sällsynta växter om man kommer dit vid rätt tidpunkt.

Välkomna att besöka vår nya vandringsled

Detta var en mycket kort beskrivning av vår led, som vid rätt årstid, d.v.s. blomningstid, erbjuder upplevelser nästan varje meter. Då har vi inte ens nämnt järnvägen mellan Kimstad och Finspång som går förbi här och som en gång hade stor betydelse för Glans kalkbruk. Dessförinnan skeppades kalken härifrån med båt över Glan och från den tiden finns resterna av en lastkaj på udden som ligger mitt för P-platsen.

*Arne Hultqvist, medlem i arbetsgruppen för
Glansgruvans vandringsled.
Portalfoto: Mattias Schönbeck*

Björsäters Hbf inviger hembygdsgården Smedstorp

Efter mer än tiotusen timmars ideellt arbete och med generöst bidrag från projektet Hus med Historia var det den första september äntligen dags att inviga föreningens hembygdsgård Smedstorp, en ryggåsstuga med anor från 1600-talet.

Invigningen genomfördes under en välbesökt hemvändardag. Mer än 150 nuvarande och f.d. sockenbor välkomnades på kyrkbacken av föreningens dragspelsvirtuoser som visade vägen in i sockenkyrkan där hemvändande prästen Ola Linderöth ledde en lagom lång gudstjänst. Denna som innehöll mycket sång och musik avslutades med sången ”Hemma” ur Kristina från Duvemåla, vilket fick mången hemvändare att få något blankt i ögonen.

Efter gudstjänsten förevisades kyrkans skatter varpå följde en välsmakande lunch, vilken hade tillagats och även serverades av socknens egen lanthandel. Efter lunchen förflyttade sig deltagarna upp till Smedstorp, där kaffet intogs under livligt minglande. Sedan var det dags för chefen för Östergötlands museum, Olof Hermelin att inviga hembygdsgården. I stället för sax fick han låna en skrädyxa, som tidigare använts flitigt vid renoveringen av torpets timmerstomme. Med ett väl-

riktat hugg av skrädyxan lyckades Olof Hermelin klippa det blågula bandet som vilade på en gammal huggkubbe från Mörkedal. Dagen avslutades sedan med social samvaro och ytterligare kaffedrickande för de som kände därför.

Vädergudarna var oss nådiga: sol och lagom varmt till dess att festligheterna var över. Då drabbades Björsäter av en kraftig regnskur med stort inslag av hagel.

Text & foto: Bengt Björner

Olof Hermelin huggar till vid invigningen av Smedstorp.

Till minnet av två rivna medeltidskyrkor

Efter långa och upp slitande diskussioner och en segdragen beslutsprocess revs Högby och Västra Skrukeby medeltidskyrkor i början av 1870-talet och en ny, stor kyrka som invigdes 1872 byggdes mittemellan de båda gamla. Den process som föregick det slutliga beslutet har beskrivits av flera författare, så jag ska här uppehålla mig bara vid två speciella frågor: Dels den påstådda sprickan i Högby gamla kyrkas torn, dels de båda kyrkornas läktarbröstningar.

I den nuvarande kyrkans sakristia hänger en inramad uppmättningsritning av Högby gamla kyrka, signerad J. R. Nyström 1872. De båda byggmästarbröderna August och Johan Nyström hade fått i uppdrag att riva den gamla kyrkan och uppföra den nya. Det intressanta är att det på den södra fasaden på uppmättningsritningen finns en mycket framträdande spricka i tornets murverk som sträcker sig från där tornet står på marken och nästan ända upp till tornspiran. Det är anmärkningsvärt eftersom det på samtida fotografier av kyrkan bara finns svaga antydningar till en spricka!

Spricka i Högby gamla kyrkas torn enligt Nyströms uppmättningsritning 1872.

Det är frestande att tro att byggmästarna avsiktligt försökt framställa kyrkan i så dålig dager som möjligt. Beslutet om rivning och nybyggnad var visserligen redan fattat, men det statliga Överintendentsämbetet hade till uppgift att granska ritningar som gällde Svenska kyrkans kyrkobyggnader. Senare visade det sig för övrigt att tornet var särdeles stabilt och svårt att riva!

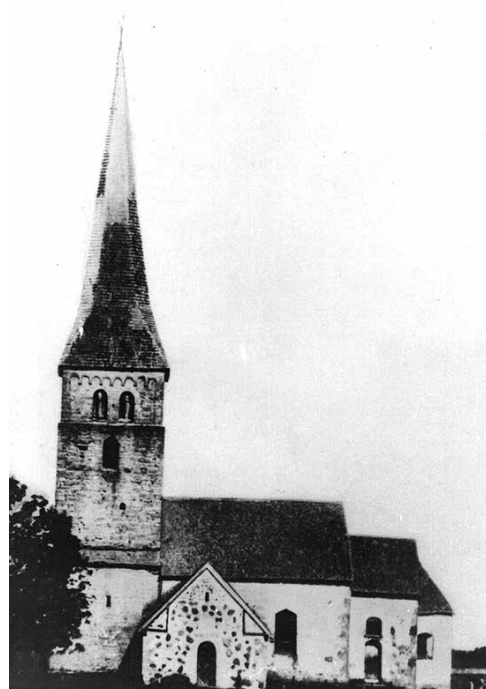
Inget ont som inte har något gott med sig – vid rivningen av Högby kyrka återfanns både den berömda Högbystenen och andra runstenar som varit inmurade i kyrkan sedan den byggdes på 1100-talet. En reflexion med anledning av det: De runstenar som restes på 1000-talet till minne av framträdande personer och släkter var ca 100 år senare inte mera värda än att de användes som vilket byggnadsmaterial som helst.

Nåväl, till den andra frågan: Från de två kyrkorna finns två läktarbröstningar bevarade, men också fragment av en tredje. Bland Högbybor har det ofta förutsatts att ett

antal medeltida och senare tillverkade träföremål från de båda kyrkorna överlämnades till Historiska museet i Stockholm redan i början av 1870-talet, men så är enligt museet inte fallet. Föremålen förvarades i stället i det längsta i Högby nya kyrka och de flesta av dem depoterades först på 1930-talet till Historiska museet, där de konserverades.

När antalet kyrkobesökare började minska, genomdrev dåvarande kyrkoherden Knut Harding att en ”Lillkyrka” 1949 byggdes på tvären i den enorma Högby kyrka, varvid även givetvis ”Storkyrkan” blev mindre. I samband med detta återbördades en del föremål från Historiska museet, bl.a. 1951 en läktarbröstning från 1742 som funnits i Högby gamla kyrka. Enligt inskriften målades den av Sven (Gustavsson) Stoltz, målarmästare i Vadstena, och den sitter nu uppsatt på båda sidor om entrédörren till Storkyrkan, under den nuvarande läktaren.

Den andra hela läktarbröstningen är utställd i Barockhallen på Historiska museet. Museet bekräftar att den

Samtida foto ur Mjölby Hembygdsförenings samlingar.

ursprungligen kommer från Västra Skrukeby kyrka och är tillverkad 1769 av Håkan Rosengren. Bilderna på den föreställer förutom de fyra evangelisterna även hur Jesus talar till Petrus och Gud till Paulus. Där finns också två texttavlor på bröstningen.

Återstår då den söndersågade läktarbröstningen som idag består av fem inramade tavlor placerade i Lillkyrkan, föreställande de fyra evangelisterna och Salvator Mundi. Historiska museet uppger att vid en inventering som gjordes 1931/1932 av allt som då fanns i Högby kyrka beskrevs dessa bilder. De deponerades aldrig i Historiska museet utan blev kvar i Högby kyrka. Enligt museet ges ”i den inventeringen ... bilderna en allmän datering till 1700-talet och tydligen har tavlorna suttit runt altarbordet.”

I Högby kyrkobeskrivning från 1991 står emellertid att bilderna kommer från V. Skrukeby kyrka och är utförda 1769 av mästare Håkan Rosengren. Det kan inte stämma, eftersom den läktarbröstningen i sin helhet finns utställd på Historiska museet! Min teori är att den numera isärsågade bröstningen i stället har funnits i Högby gamla kyrka och 1742 ersatts av en ny, den som nu finns i Storkyrkan. Ett sätt att spara den gamla läktarbröstningen var att såga ut själva bilderna på evangelisterna och Jesus. Enligt Lennart Carlsson (se nedan) hade en läktare byggts före 1684 och år 1742 byggdes den om.

Del av läktarbröstningen (1769) från Västra Skrukeby gamla kyrka i Barockhallen i Historiska museet.

Jag är inte nog konsthistoriskt kunnig för att försöka datera de utsågade bilderna. Den gamla bröstningen kan ju efter bara något eller några årtionden ha bytts ut mot en som betraktades som intressantare, d.v.s. Stoltz berättelse om hjärtats historia 1742. I så fall stämmer dateringen 1700-tal, men bilderna kan ju också vara äldre – från slutet av 1600-talet när läktaren i Högby först byggdes.

Text och bild: Bo Jansson

Hälften av läktarbröstningen från Högby gamla kyrka i Storkyrkan i Högby, daterad 1742.

Källor och litteratur

Carlsson, Lennart: Högby medeltidskyrka – ett hundraårsminne. Ur Östergötland 1972. Meddelanden från Östergötlands och Linköpings stads museum.

Högby kyrkoråd: Högby kyrka 1871 – 1971 (1971).

Jonsson, Anette och Gustafsson, Helene: Västra Skrukeby. Ur Mjölby kommuns hembygdsråds årsbok 2001.

Lindqvist, Gunnar: Högby kyrka (1991).

Regner, Elisabet, Historiska museet: Svarebrev 2013-10-15 om läktarbröstningar från Högby och Västra Skrukeby gamla kyrkor.

Tisell-Carlsson, Birgitta: Hjärtats ikonografi och målarmästare S. G. Stoltz' verksamhet i Kyrka i bruk, Meddelanden från Östergötlands länsmuseum 1996.

Vreta klosters hembygdsförening 70 år

Jubileum

Vreta klosters hembygdsförening har firat att det är 70 år sedan föreningen bildades. Vice ordförande Ann-Kristin Eriksson kunde hälsa drygt 90 medlemmar välkomna till jubileumsfesten i Ljungsbro Folkets Park den 11 oktober. Tre av de tidigare ordförandena var närvarande, Gun-Britt Andersson, Maj-Britt Bjärnlid och Olov Andersson. Olov Andersson gjorde en tillbakablick över de senaste årens verksamhet. Kassören Hans Skoog redogjorde för medlemsutveckling, årets arrangemang och avslutade med en jubileumssång. Därefter var det dags att njuta av den uppdukade maten. Östergötlands Hembygdsförbund uppvaktade med ett diplom som kommer att pryda väggen i vår föreningslokal. För underhållningen stod Berndt Carlsson och Inger Jakobsson med Bellmanvisor och textläsning. Åke Malmros visade bilder från föreningens verksamhet, främst de senaste milerna. Jubileumssammankomsten avslutades traditionsenligt med Östgötasången.

I den skrift som tagits fram inför jubileet kan man ta del av hur hembygdsförening bildades, medlemsutveckling, programverksamhet och redogörelse för de byggnader som föreningen äger.

Maj-Britt Bjärnlid och Gun-Britt Andersson var två av de tidigare ordförande som deltog på jubileet.

Byggnader

Föreningen äger flera byggnader och redan under de första åren var frågan om en egen hembygdsgård viktig. Flera olika förslag diskuterades men det skulle dröja till mitten av 1960-talet innan föreningen blev ägare till såväl Drabbisdal som Bjäsäters kvarn och Kilenstugan inom några år.

Olov Andersson och Ann-Kristin Eriksson mitt uppe i festligheterna.

Vandringsleder

Föreningen har två vandringsleder. Bjänleden är 8 km och anlades 1979. Den följer de stigar torpare och backstugusittare som bodde runt sjön Bjän använde i slutet av 1800-talet. Rådslaleden är 5 km och anlades 1989. Den är en vandring i 1700-talets bergshantering, och området tillhörde då Hällestads bergslag med en omfattande järnhantering.

Slöjdgrupp

Föreningen har en slöjdgrupp som träffas i Drabbisdal på måndagskvällarna. Gruppen startade 1982 och började med att leta fram gamla mönster från området och väva upp dem på nytt. Verksamheten har utökats med tiden och idag finns två grupper, en för textilslöjd och en för hårdslöjd. En grupp har också letat spår av den gamla Vreta klosterdräkten och i april 2000 invigdes en komponerad dräkt där varje del har sin historia med anknytning till bygden. Totalt är det 20 damer som har sytt en Vreta klosterdräkt.

Hembygdsföreningens förhoppning är att våra medlemmar ska inspireras till fortsatta insatser för att utveckla föreningen under kommande år.

Ann-Kristin Eriksson och Inga Lundin.

Foto: Åke Malmros

Vårprogram 2014

Tisd 18 febr Kl 18.00 "Stormaktens sårade soldater: Staten, omsorgen och den legitima maktutövningen", Erik Petersson, doktorand vid Linköpings universitet. Föredraget är en fortsättning på det föredrag, "Staten och de lemlästade soldaterna – Vadstena krigsmanshus första tid (ca 1635 – 1679)", som Erik Petersson höll på Östergötlands museum 2012-01-31.

Tisd 18 mars Kl 18.00 "Den reformerade världen: Alvastra kloster under medeltiden", 1:e antikvarie Elisabeth Regner, Historiska museet, Stockholm.

Tisd 22 april Kl 18.00 "Herrschaft och tjänstefolk på östgötska gods ca 1750 – 1950", docent Peter Ullgren, Linköpings universitet.

Sönd 11 maj Östergötlands Fornminnes- och Museiförening firar 150 år. Utförligt program kommer senare.

Lokal: Föreläsningarna hålls i Wallenbergssalen, Östergötlands museum. Plats för jubileumshelgen 10 -11 maj ännu ej bestämd.

Entré: Fri entré för medlemmar i Östergötlands Fornminnes- och Museiförening, icke medlemmar 50:-/person.

Arr: Östergötlands Fornminnes- och Museiförening, Östergötlands museum och Folkuniversitetet.

Välkomna!

Välkommen till en ny studiesäsong!

Studieförbundet Vuxenskolan har i samarbete med Sveriges Hembygdsförbund valt ut några aktuella studiematerial. Vill du veta mera om dessa material eller få hjälp att skraddarsy en studiecirkel eller utbildning för just er, tveka inte att ta kontakt med SV Östergötland!

Hitta Historien

Studieplanen föreslår 3 – 5 träffar och tar upp de olika momenten forska, dokumentera och använda. Här finns också en genomgång av användbara källor.

Historiska kartor

Lantmäteriets kartsnitt är nu tillgänglig för allmänheten. Studiematerialet underlättar för de som vill använda de historiska kartorna i sin hembygds- eller släktforskning.

Börja forska kring ditt hus och din bygd

Studieplan med diskussionsfrågor och övningar till boken med samma namn av Per Clementsson och Kjell Andersson.

Studieförbundet Vuxenskolan har en stor verksamhet kring släktforskning, som vi vill utveckla ytterligare och gärna i samarbete med hembygdsföreningarna. Vi vill gärna ha förslag på cirkelledare, som vi sedan erbjuder utbildning.

Kontakt: Lars-Olof Johansson, verksamhetsansvarig Natur & Kultur.

E-post: lars-olof.johansson@sv.se

Tel: 070-659 42 64, 0125-507 45

B

Posttidning

Avsändare:

Östergötlands Hembygdsförbund
Tellbovägen 14, 585 64 Lingham

Granhuggning med såg i Björsäter. Foto: Sture Eskilsson

En God Jul önskar redaktionen!

